

תעודה

צור תעודה חתום תורה בלמדי
(ישעיה ח: טז)

אוניברסיטת תל-אביב
הפקולטה למדעי הרוח
בית הספר למדעי היהדות ע"ש חיים רוזנברג
מפעל 'מורשת' לחקר יהדות המזרח

חברי מערכת הסדרה:

ישראל לוין
יהודה ניני
מרדכי עקיבא פרידמן
דניאל קארפי

יוסף בן-שלמה
גרשון ברין
יוסף גורני
אהרן דותן

תעודה

קובץ מחקרים של ביה"ס למדעי היהדות
ע"ש חיים רוזנברג

א

חקרי גניזת קהיר

בעריכת
מרדכי עקיבא פרידמן

אוניברסיטת תל-אביב
הוצאת הקיבוץ המאוחד • תש"ם

©

By Hakibbutz Hameuchad

Publishing House Ltd.

Printed in Israel

הודפס בדפוס "חדקל" בע"מ, ת"א

תוכן העניינים

	יוסף גורני:
	הקדמה לסדרה
	מרדכי עקיבא פרידמן:
	הקדמה לספר
	ש"ד גויטיין:
7	חיי אבותינו לאור כתבי הגניזה
	י' זוסמן:
21	שרידי תלמוד בגניזה
	צבי מאיר רבינוביץ:
33	ערכם של קטעי הגניזה לחקר התלמוד והמדרש
	מ"ב לרנר:
41	עיונים ברשימת ספרים אחת מן הגניזה
	מרדכי עקיבא פרידמן:
57	הכתובות הארץ-ישראליות מתקופת הגאונים
	עזרא פליישר:
83	תרומת הגניזה לחקר שירת הקודש העברית
	מנחם ח' שמלצר:
89	יצירתו הפיוטית של ר' יצחק אבן גיאת
	ח' שירמן:
97	שירת-החול העברית בכתבי-היד מן הגניזה
	משה גיל:
	ארץ-ישראל בתקופת הכיבוש המוסלמי הראשונה (634–1099)
125	לאור תעודות גניזת קהיר

- נעם סטילמן:
133 בית יוסף אבן עוכל: תמצית ידיעותינו
- מרק כהן:
139 דוד בן דניאל בן עזריה במצרים: פירוש חדש
- ידידה כלפון סטילמן:
149 כתובות הגניזה כמקור ללבוש האשה בימי הביניים
- מאיר בניהו:
161 ערכם של כתבי הגניזה מן המאות ה"ו–ה"ח
- א"מ הברמן:
169 על קטעים אשכנזיים בגניזה
- מוראד מיכאלי:
173 דרכי חיים של יהודי המזרח בימינו כביאור לכתבי הגניזה
- ישראל יבין:
179 זוטות לשוניות בקטעי הגניזה
- יהושע בלאו:
185 הערבית-היהודית – קווים כלליים וייחודיים
- מלאכי בית-אריה:
193 הפליאוגראפיה של קטעי הגניזה הספרותיים
- ש"ק רייף:
201 אוספי הגניזה בספריית אוניברסיטת קיימברידג'
תקצירים באנגלית

הקדמה לסדרה

בית-הספר למדעי היהדות על-שם חיים רוזנברג מגיש בזה לציבור החוקרים והקוראים המתעניינים את הראשון בסדרת המאספים העתידים לראות אור מטעמו. אנו מקווים כי מאספים אלה יקנו לעצמם מקום בקשת המגוונת של הפרסומים במדעי היהדות ובכך תהיה בהם משום תרומה לקידומם והפצתם בקרב הציבור. אופיים ומתכונתם של המאספים לא יהיו אחידים. יהיו שיוקדשו לתחום מסוים במדעי היהדות, אחרים יעסקו בנושאים מיוחדים ויהיו כאלה אשר יוקדשו לתקופה הסטורית בתולדות עמנו. תעודתם הנוספת של הקבצים היא לשמש אכסניה לחוקרים צעירים ובכירים, לעודד את חבר החוקרים באוניברסיטת תל-אביב למאמץ מאוחד וליזום שיתוף פעולה בין אנשי עיון ומחקר במדעי היהדות במוסדות השונים בארצנו ובתפוצות הגולה. יוסף גורני

הקדמה לספר

תגלית הגניזה הקהירית הינה הגדולה בתגליות כתבי-יד עבריים מצד כמותה ומבחינת רבות אולי אף החשובה שבהן. המחקר ברבבות קטעיה האיר פרשיות אפלות כמעט ככל ענף מענפי מדעי היהדות. עברו כשלושה דורות מאז 'גילה' ש'ז שכטר את אחרית הגניזה. מלומדים רבים חיטטו בקטעים, ופרנסו מחקריהם מהם. החוקרים הראשונים עבדו בדרך כלל על-פי מבחר של פניני כתבי-יד. כל אחד עסק ב'גניזה' שלו, והגניזה, שכבר היתה פזורה וחלוקה, נעשתה גניזות רבות.

כל העוסק היום בעבודה זו יודע מה רבה וקשה המלאכה שלפנינו. רבבות קטעים וקרעי קטעים לא פורסמו, לא תוארו בספרות המדעית ולא נחקרו באופן שיטתי. אמנם בשנים האחרונות זכינו להתעוררות חדשה בחקר הגניזה. בין השאר יש לציין את מפעלי המחקר אשר פועלים בזיהוי, איסוף וסידור קטעי הגניזה בתחומים שונים, וכן את העבודה שנעשתה להבטיח את שימור הקטעים עצמם. על מקצת הישגי העבודה הזאת ניתן ללמוד מן המאמרים בכרך שלפנינו.

בספר זה מובאים דברי הכינוס לחקר הגניזה הקהירית אשר נערך באוניברסיטת תל-אביב, מטעם בית-הספר למדעי היהדות, בכ"ב-כ"ג אדר ב תשל"ו (24-25 במרץ 1976). הכינוס היה הנסיון והצעד הראשונים לאגד יחד חוקרי גניזה מתחומים שונים במדעי היהדות: תלמוד ומדרש, פיוט ושירה, הסטוריה, לשון וכתב ועוד. המאמרים שבספר זה מציאים לראשונה את קווי היסוד הדרושים לשחזר תמונת ספיטס רחבה של מה שאפשר לקרוא עולמם של 'אנשי הגניזה': תולדותיהם, הליכי חייהם, מה שלמדו מדורות שעברו ומה שהורישו מיצירותיהם לדורות הבאים. מאמרי קובץ זה עוסקים

לכאורה בתחומי מחקר שונים. ברם, דומה אני שהמעייין במאמרי הספר יראה בהם צדדים משותפים לא מעטים, ונמצא מחקרו של זה מאיר ומשלים את מחקרו של זה. יש מן המשותפים בספר ששמרו על צורת ההרצאה בדבריהם. אחרים עיבדו את מחקריהם בצורת מאמר. רוב המאמרים נמסרו זמן לא רב אחרי הכינוס, ולצדדי לא ניתן למחברים לעדכן את מחקריהם. הקיצורים הבאים לאוספי הגניזה משמשים בספר: AS = Additional Series; Bodl. = Bodleian Library, Oxford; ENA = E.N. Adler Collection, Jewish Theological Seminary of America; NS = New Series; TS = Taylor-Schechter Collection, Cambridge University Library (ULC).

הכינוס לחקר הגניזה והוצאת הספר לאור נתאפשרו הודות לעזרתם ומאמצייהם של ראשי בית-הספר למדעי היהדות ועובדיו בעבר ובהווה. הריני שמח להודות לד"ר ישראל אפעל אשר אימץ את רעיון הכינוס שהבאתי לפניו; לפרופ' אהרן דותן, אשר בזמן כהונתו כראש ביה"ס נערך הכינוס, על תרומתו הנכבדת ועל כל מה שעשה להצלחת המפעל; וכן לפרופ' שלמה סימונסון, רקטור האוניברסיטה בזמן שנערך הכינוס, על תמיכתו החשובה. כמו כן מחזיק אני טובה לפרופ' גורני, ראש ביה"ס הנוכחי, על הסיוע שהגיש לי בהוצאת הספר לאור ועל הצעתו לכללו כראשון בסדרה זו. הספר הודפס בסיוע המרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח במשרד החינוך והתרבות. הריני מודה לד"ר יהודה ניני על עזרתו בהשגת סיוע זה.

מרדכי עקיבא פרידמן